

Socijalna tematika ekspresionizma u likovnoj umjetnosti

Kolić, Iva

Undergraduate thesis / Završni rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:873293>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-18**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti

IVA KOLIĆ

SOCIJALNA TEMATIKA EKSPRESIONIZMA U LIKOVNOJ UMJETNOSTI

Završni rad

Pula, srpanj 2019.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti

IVA KOLIĆ

SOCIJALNA TEMATIKA EKSPRESIONIZMA U LIKOVNOJ UMJETNOSTI

Završni rad

JMBAG: 0303059624, redoviti student

Studijski smjer: Predškolski odgoj

Predmet: Likovna kultura

Znanstveno područje: 6. Područje humanističkih znanosti

Znanstveno polje: 6.05 Povijest umjetnosti

Znanstvena grana: 6.05.01 Povijest i teorija likovnih umjetnosti

Mentor: Breza Žižović, pred.

Pula, srpanj 2019.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisani _____, kandidat za prvostupnika _____ ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student

U Puli, _____, _____ godine

IZJAVA
o korištenju autorskog djela

Ja, _____ dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom

_____

_____ koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, _____ (datum)

Potpis

_____

Sadržaj

1. Uvod	6
2. Povijesna događanja u Europi prije pojave ekspresionizma	7
2.1 Urbani razvoj i urbani sistemi Europe u 19. stoljeću	7
2.2 Prvi svjetski rat	8
2.3. Francuska.....	9
2.3.1 Nerazvijenost poljoprivrednog sektora	9
2.3.2 Društvo	9
2.3.3 Radnici	10
2.3.4 Kulturni život.....	11
2.3.5 Umjetnost	12
2.4. Njemačka	16
2.4.1. Prije Prvog svjetskog rata.....	16
2.4.2 U vrijeme Prvog svjetskog rata.....	16
2.4.3 Poslije Prvog svjetskog rata	17
2.4.4 Umjetnost	18
2.5. Impresionizam	19
2.6. Postimpresionizam	20
2.6.1 Vincent van Gogh.....	21
2.6.2 Van Goghova socijalna osjetljivost	22
3. Ekspresionizam – socijalna tematika	28
3.1 Karakteristike ekspresionizma.....	28
3.2 Edvard Munch	29
3.3 Njemački ekspresionizam.....	32
3.4 Austrijski ekspresionizam	37
4. Zaključak	40
5. Literatura	41
Sažetak.....	45
Summary	46

1. Uvod

Tijekom prošlosti, umjetnici su se izražavali likovnim putem na različite načine. Od otisaka ruku na stijinama u spilji, urezivanja u kosti, slikanja krvlju po kamenu, klesanja i rezbarenja u kamenu i drvu, oblikovanjem željeza, gline, kamena, do slikanja različitim tehnikama. Tako umjetnost podrazumijeva dva shvaćanja. Prvo shvaćanje je rad koji podrazumijeva razvijanje tehnike i tehnologije, dok je drugo shvaćanje umjetnosti kao modifikacija društvene svijesti u slikovnom obliku.

Tema mojeg završnog rada je socijalna tematika ekspresionizma u likovnoj umjetnosti. Ovu temu obraditi ću sa socijalnog stajališta. Povijest umjetnosti je, sa socijalnog stajališta gledano, odraz društvenih prilika. Odnosi u društvu se sastoje od dva temeljna odnosa, a to je materijalni koji podrazumijeva proizvodnju, i ideološki koji podrazumijeva ideje i institucije.

U 19. stoljeću pojavljuje se impresionizam kao umjetnički pokret. To je pokret međusobno povezanih autora. Temelji se na emociji odnosno unutarnjoj impresiji na tadašnje događaje, odnosno promjene koje su se događale u zemlji i svijetu.

U 20. stoljeću industrijskom revolucijom događa se veliki jaz između razvijenih i nerazvijenih država. Gradovi se šire, a sela napuštaju. Položaj radnika je jako težak. Van Gogh svjedoči potlačenosti radnika i suosjeća sa njima. Slika radnike, radi na svojoj tehnici, a pri tome, sve uredno zapisuje.

Edvard Munch kao dostojni predstavnik ekspresionizma, slikarskim jezikom govori na drugačiji način. Potpuno lišen tradicije i okvira, svoje unutarnje stanje pokazuje na slikama. Ekspresionistička nastojanja su oslobađanje emocija i instinkata.

Koristeći stručnu literaturu o povijesti umjetnosti, u prvome dijelu završnog rada prikazani su povijesni događaji u Europi koji su i doveli do mnogih umjetničkih djela socijalne tematike.

U drugome dijelu završnog rada prikazani su umjetnici i njihova djela koja su odraz stanja tadašnjeg društva.

2. Povijesna događanja u Europi prije pojave ekspresionizma

2.1 Urbani razvoj i urbani sistemi Europe u 19. stoljeću

Urbana eksplozija temelji se na društvenoekonomskim promjenama potkraj 18. i u 19. st. U svijetu vlada kriza apsolutističkih vladavina i društvenih osnova na kojima su počivale buržoaske revolucije. Feudalni sistem biva zamijenjen kapitalističkim, a apsolutističke vladavine parlamentarnima.

Industrija je u 19. st. postala najvažnija gospodarska grana. Sve veća ulaganja kapitala u industriju i veliki broj tehničkih i tehnoloških inovacija imaju za posljedicu industrijsku revoluciju. Glavne proizvodne grane tako postaju rudarstvo, tekstilna industrija, metalurgija i brodogradnja. Glavno tržište industrijske revolucije i urbane eksplozije je bila Velika Britanija. Broj stanovnika se brzo povećava. Ljudi sa sela odlaze živjeti u grad, također ljudi iz Europskih zemalja odlaze u Novi svijet. (Novi svijet bio je čest naziv za Sjevernu, Srednju i Južnu Ameriku te Australiju i Novi Zeland.) Mijenja se gustoća naseljenosti i socijalna topografija. Bogatije stanovništvo seli prema rubovima grada, a oko poslovne zone koncentrira se siromašnije stanovništvo. Radnici stanuju u blizini tvornica, u radničkim naseljima.

Brzi rast gradova donosio je i probleme poput gustog prometa, zagađenja, radničkih četvrti bez vodovoda i kanalizacije, užurbanosti i buke. Stanovnici sa sela mijenjali su svoje navike i usvajali gradski način života. Stanovnicima gradova stajale su na raspolaganju knjižnice, muzeji, kazališta, opere, kavane, a od kraja 19. stoljeća i kino. Naravno, nisu svi stanovnici grada koristili te mogućnosti. Siromašnima plaće to nisu dopuštale, a nisu imali niti dovoljno slobodnog vremena. Oni su si mogli priuštiti novine i knjige.

Najvažnija je prednost grada bila mnogo veća mogućnost školovanja djece. U gradovima su do izražaja dolazile velike imovinske razlike. Bogataške četvrti, luksuzne trgovine, hoteli, restorani i klubovi nasuprot sivilu i prljavštini radničkih četvrti.

2.2 Prvi svjetski rat

Prvi svjetski rat bio je globalni rat vođen na teritoriju Europe, Azije i Afrike te na moru i oceanima. Započeo je 28. srpnja 1914. godine i trajao je do 11. studenog 1918. godine.

Počeo je kao rat devet država, no taj se broj proširio na dvadeset i osam država svijeta. Do prvog svjetskog rata došlo je ovako: „Ultimatum, zatim objava Austrije Srbiji, mobilizacija Rusije, njemački ultimatum Rusiji, opća mobilizacija u Francuskoj 1. kolovoza 1914., objava rata Njemačke Francuskoj 3. kolovoza, njemačka invazija Belgije koja je natjerala Englesku da uđe u rat 4. kolovoza.“ (Carpentiere, Lebrun,1999:252-253). U Prvom svjetskom ratu se primjenjivalo novo oružje, zrakoplovi i tenkovi što je značilo sve više poginulih. Prema nekim istraživanjima, smatra se da je u ratu poginulo oko osam milijuna vojnika.

Francuska izlazi kao pobjednica iz rata, no to će je skupo koštati. Sljedećih desetljeća će morati ispunjavati obveze iz Versailleskog mirovnog ugovora. Versailleski mirovni ugovor je naziv za više mirovnih ugovora od 18. do 20. stoljeća. Nakon razdoblja u kojem bilježi prosperitet, zahvaća ju ekonomska i politička kriza. Pojavljuju se socijalni problemi kao posljedica rasta cijena.

2.3. Francuska

2.3.1 Nerazvijenost poljoprivrednog sektora

Razvoj Francuske se odvijao sporo. Razlog tome je početna neravnoteža nakon revolucionarnih ratova i razdoblja carstva, sociokulturnih elemenata te nerazvijene poljoprivrede koja je za Francusku bila najveća kočnica razvoja.

U razdoblju od 1860. do 1880. godine razvija se tekstila industrija. Otvaraju se maleni obrti radničkog tipa koji se uglavnom nalaze u selima. Taj posao uglavnom odrađuju žene koje kroje odjeću za tvornice. Razvoj industrije je neujednačen.

U 1880-im godinama dolazi do sloma financijskog društva. Union generale je 1882. godine povukao bankrot niza poduzeća i poslovnih banaka. U Francuskoj je zbog toga vladala neimaština, nezaposlenost i bijeda. Radi toga izbijaju socijalni nemiri koji se očituju kroz štrajkove rudara iz Anzina 1884. i Decazevillea 1886. godine.

U krizi je ponovno najgore prošla poljoprivreda.

2.3.2 Društvo

Francusko društvo je tijekom tih desetljeća doživjelo velike promjene. U razdoblju između 1848. i III. Republike, seosko stanovništvo je primorano pokoravati se lokalnim moćnicima. Upravo se 1848. godine dogodio ustanak republikanaca, liberala i socijalista koji su tražili veća prava za besklasno društvo te zastupljenost istih u vlasti. Kralj Louis Philippe je to odbio što je uzrokovalo oružani sukob. Kralj je abdicirao te se uspostavila ustavotvorna skupština. No, radnička klasa i dalje nije bila zastupljena. Zbog toga je izbio rat u kojem je stradalo 10.000 ljudi. Pobuna je donijela šok klasne revolucije u cijeloj Europi.

Oko 1850. godine seljaci njeguju svoje običaje, narječja, jezik i prehrambene navike, sve do ubrzane uniformizacije pod Drugim Carstvom. Drugo francusko Carstvo ili Drugo Carstvo je imperijalni bonapartistički režim Napoleona III. koji je trajao od 1852. do 1870. godine između Druge i Treće Francuske Republike.

Francuska je doživjela najveći procvat vladavinom Napoleona III. (1808.-1873.), francuskog predsjednika, kasnije i cara, ujedno i utemeljitelja Drugog Carstva. Financijski i industrijski je dobro kotirala u Europi, što je dovelo do sve veće žudnje za materijalnim dobrima.

Sela tako bivaju opustošena, što je posljedica razvoja željezničkog i cestovnog prometa, pošte, te migracije sezonskih radnika, odnosno seljaka koji odlaze raditi u grad. Seljaci 1911. godine čine 53 % ukupnog stanovništva. Urbanizacija se lagano događa njihovim iseljavanjem iz sela u gradove.

2.3.3 Radnici

Obrtnici imaju veliku ulogu u industriji Francuske. Tekstilna i metalurška industrija zapošljava velik broj radnika koji poslove obavljaju kod kuće no za to su slabo plaćeni. U drugoj polovici 19. stoljeća se uvodi rad u tvornicama i radna disciplina na koje se radnici teško navikavaju, što ne čudi jer se mijenja način rada na koji su naviknuli.

Zakon iz 1884. godine dopušta stvaranje sindikata. Zahtjev radnika za tjednim odmorom, osmosatnim radnim vremenom i nadnicom od 5 franaka ne uvažava se od strane vladajućih republikanskih krugova.

Kvaliteta života radnika je vrlo teška i neizvjesna. Radnici nemaju zdravstveno osiguranje, mirovinski fond niti zaštitu od povrede na radu sve do 1898. godine kada je donesen zakon koji im ide u korist, dok je zakon o radničkim i seljačkim mirovinama donesen tek 1910. godine.

Radnički položaj je posve nesiguran. Zbog nekvalitetnih uvjeta rada i slabih plaća, izlazi na vidjelo loš socijalni status radnika o kojima će kasnije progovoriti brojni likovni umjetnici svojim umjetničkim djelima.

2.3.4 Kulturni život

Zbog potrošačkog duha koji je u Parizu uzeo zamah 1853. godine, pariško društvo produljilo je vrijeme za zabavu. Tako se otvaraju kazališta, kavane, restorani, klubovi, robne kuće, trkališta i parkovi. Pariz biva svjetska prijestolnica umjetnosti i kulture. No, unatoč tome, i dalje su postojali problemi koje se pokušavalo prikriti lažnim sjajem, a radi se upravo o položajima radnika.

Slika Henria de Toulouse-Lautreca pod nazivom *U Moulin Rougeu* nastala između 1892. i 1895. godine upravo prikazuje francusko društvo u vrijeme razonode u noćnom klubu. Iako se radi o razonodi, na slici prevladava osjećaj tjeskobe. Osobe koje sjede imaju blago pognute glave te nema naznaka razgovora. Žena u samom desnom kutu slike ima posebno uznemireni izraz lica.

Slika 1.: Henri de Toulouse-Lautrec. U Moulin Rougeu. 1892. – 1895. g. Ulje na platnu.

Preuzeto s: <http://amis-musee-orsay.org/splendeurs-et-miseres-images-de-la-prostitution-1850-1910/>
(25.6.2019.)

2.3.5 Umjetnost

Kroz znanost i umjetnost, preispituju se društvene, nacionalne i vjerske vrijednosti. Javljaju se brojni slikari koji uviđaju neravnotežu u društvu. Uzdignute su više društvene klase, a potlačene niže društvene klase poput seljaka, radnika.

Među njima je Jean-Francois Millet (1814.-1875.), francuski grafičar i slikar. Svojim slikama je prikazivao radnike i seoski puk koji su odbijali autoritet građanstva i aristokracije. Slika *Sijač* prikazuje dostojnog radnika koji je u prvome planu, a predstavljen je kao dio zemlje na kojoj radi. Oštar korak i ruka u zamahu daju ritam slici. Ovaj radnik je odraz tadašnjeg društva, rada i potplaćenosti vrijednih ljudi.

Slika 2.: Jean-Francois Millet. Sijač. oko 1850. g. Ulje na platnu.

Preuzeto s: [https://hr.wikipedia.org/wiki/Jean-Fran%C3%A7ois_Millet#/media/Datoteka:Jean-Fran%C3%A7ois_Millet_\(II\)_013.jpg](https://hr.wikipedia.org/wiki/Jean-Fran%C3%A7ois_Millet#/media/Datoteka:Jean-Fran%C3%A7ois_Millet_(II)_013.jpg) (16.6.2019.)

Gustave Courbet (1819. – 1877.), također francuski slikar je 1848. godine naslikao sedam metara dugu sliku pod nazivom *Pogreb u Ornansu*. Slika prikazuje obične ljude iz provincije bez ikakvog uljepšavanja. Zabilježio je njihovo držanje, odjeću, lica s borama i neurednu kosu. Na slici se može vidjeti svećenik, puk, pas i u središnjem planu otvoren lijes. Ona dokumentira društveni obred i uzdiže ga na rang povijesnog zbivanja. Slika nije prihvaćena s odobravanjem od strane Parižana. Za vrijeme Druge republike upravo su građani Ornansa bili u stanju pokolebati nacionalne izbore. Isto tako, oni su bili ti koji su podsjećali Parižane na njihovo provincijsko podrijetlo kojeg su se stidjeli.

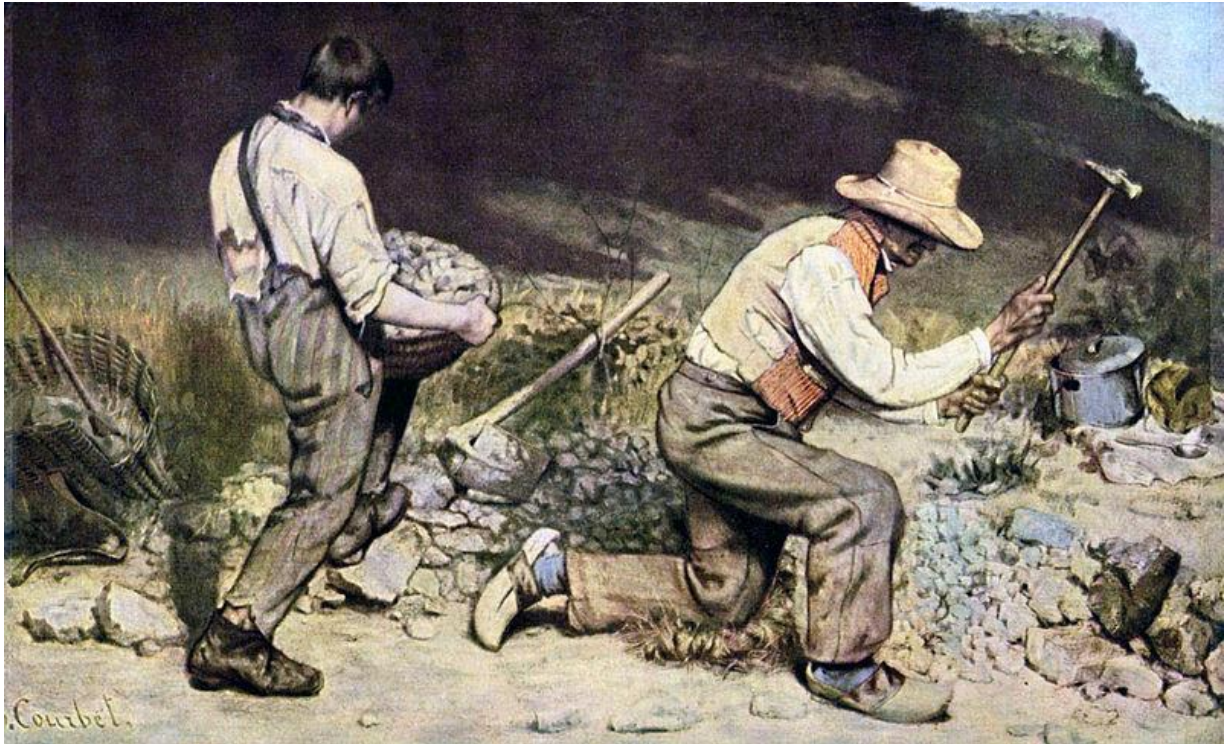

Slika 3.: Gustave Courbet. Pogreb u Ornansu. 1849. – 1850. g. Ulje na platnu.

Preuzeto s: https://hr.wikipedia.org/wiki/Pogreb_u_Ornansu#/media/Datoteka:Burial_at_Ornans.jpg
(16.6.2019.)

Slikom *Kamenolomci* iz 1849. godine, radnike prikazuje jednako oštro kao i kamenje. Radnici, odnosno kamenolomci predano i strpljivo rade. To što su im glave pognute, bez da im se vidi lice i tijelo zgrčeno u pokretu odaje dojam radnika kao neživih stvari poput kamenja i alata. Courbet nikada nije priznao da ova slika ima socijalnu poruku,

no za nju je rekao da je ona potpuni izraz bijede. Slika dakle prikazuje grubu stvarnost te govori također o klasnim razlikama i potlačenosti radnika.

Slika 4.: Gustave Courbet. Kamenolomci. 1849. g. Ulje na platnu.

Preuzeto s: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Gustave_Courbet_018.jpg (16.6.2019.)

Honore Daumier, karikaturist i slikar, koji se borio za prava malograđana, socijalnu osjetljivost pokazivao je strastvenom pobunom protiv vladinih koruptivnih poslova, lažova, licemjera i ostalih zbog kojih je Pariz odvojen na dva svijeta. U jednom viši stalež ima sva prava i povlastice, a u drugom su obespravljani seljaci radnici.

Između 1863. i 1865. godine naslikao je sliku *Vagon trećeg razreda*. Slika prikazuje radničku obitelj u prvom planu koja je stisnuta u trećem razredu vagona. Pošto je radnja smještena u zatvoren prostor, odnosno vagon, daje se zaključiti da je to obitelj koja zajedno s ostalim radnicima putuje sa sela u grad kako bi pronašla bolje životne i radne uvjete, no niti u gradu nitko nema sluha za njihove probleme, pa i dalje trpe i rade kako bi preživjeli. Vidljivo umornih lica odaju dojam obespravljenosti, no i dalje skrušeno podnose sav teret društvene nepravde u kojoj se nalaze. Slika prikazuje klasne razlike i daje kritiku tadašnjeg socijalnog statusa radnika.

Slika 5.: Honore Daumier. Vagon trećeg razreda. 1863. - 1865. g. Ulje na platnu.

Preuzeto s:

https://hr.wikipedia.org/wiki/Vagon_tre%C4%87e_klase#/media/Datoteka:Honor%C3%A9_Daumier_-_The_Third-class_Carriage_-_WGA5964.jpg (16.6.2019.)

2.4. Njemačka

2.4.1. Prije Prvog svjetskog rata

Socijalne reforme nastale su kako bi oslabile socijalističke grupacije. Zdravstveno osiguranje uvedeno je 1883. godine, godinu dana poslije uvedeno je osiguranje u slučaju nesreće, a 1889. invalidnina i starosna mirovina. Njemačka se mogla pohvaliti najboljim sustavom osiguranja svijetu.

Njemačka politika je agresivno zastupala uporabu isključivo njemačkog jezika, odnosno germanizacije u školstvu, sferama javnog života i akademskih institucija. Takva politika je kod ljudi izazivala samo otpor, te su zbog toga ustanovljene manjinske grupe, dok su se djeca školovana kod kuće. Nasilna germanizacija se uglavnom provodila zbog poljskog naroda koji je činio manjinu u Njemačkom Carstvu. 1888. godine, Poljaci su masovno bivali deportirani iz njemačkih država.

2.4.2 U vrijeme Prvog svjetskog rata

Različiti profesori i protestantski pastori tumačili su Njemačke protivnike kao utjelovljenje sotonskog, rat kao svjetski sud, a njemački narod kao izvršitelj božanske volje.

Prvi svjetski rat započeo je 28. srpnja 1914. godine. Njemačko Carstvo i Austro-Ugarska nasuprot Francuskoj, Ujedinjenom Kraljevstvu i Ruskome Carstvu. Tijekom rata, priključivale su se i ostale Europske zemlje i Sjedinjene Američke Države, dok su Nizozemska, Švicarska, Španjolska i skandinavske zemlje ostale službeno neutralne, uz pružanje financijske i materijalne pomoći jednoj od strana.

Njemačka je u rat krenula s ciljem da porazi Francusku. Pobijedila ju je na francusko-njemačkoj granici. Njemački apetiti su se povećavali, pa su krenuli i na Rusiju, no Francuzi su pružili velik otpor, te su se Nijemci povukli nakon Prve bitke na Marni.

Njemačka je htjela voditi brze ratove, no francuski otpor to nije dopuštao. Iako se Njemačka dobro borila na istočnom bojištu, na zapadnom je gubila. Jedan od razloga neuspjeha su civili koji su se pobunili zbog dugotrajnog ratovanja i socijalnog stanja

koje ih je zadesilo. Naime, Britanskom blokadom, civili, su živjeli jako teško. Cijene hrane i osnovnih životnih potrepština samo su rasle. Za vrijeme rata je od neishranjenosti umrlo 750 000 civila. Zbog toga su ljudi prosvjedovali i organizirali razne antiratne demonstracije.

Jedini Njemački pravi saveznik Austro-Ugarska se u studenom 1918. godine raspala, a Njemački car Vilim II. se povukao zbog socijalističkih demonstracija. Tako se raspada Njemačko Carstvo.

2.4.3 Poslije Prvog svjetskog rata

Poslije završetka Prvog svjetskog rata, u Njemačkoj se rat nastavlja u obliku građanskog rata. Dok su muškarci bili u ratu, žene su bile te koje su davale zamah industrijskoj proizvodnji, upravljale prijevoznim sredstvima i vodile upravu. Do 1900. godine, ubrzanim razvojem industrije, Njemačka se uzdigla kao jedna od najjačih zemalja u Europi, te je tako mogla postaviti agresivnu vanjsku politiku.

Njemačka se svom silom borila da od saveznika dobije ustupke što se tiče ratnih odšteta. To joj nije pošlo za rukom. Francuske i Belgijske čete su zbog toga 1923. godine zauzele područje Ruhra. Tom radnjom, Francuska nije baš dobro prošla pošto se vađenje ugljena obustavilo štrajkom. No, Njemačka je još više bila na gubitku. Ugljen se morao kupovati u inozemstvu, a budući da je uslijedio zastoj poreza i carina, pojavio se golemi deficit u javnom proračunu. Njega je moglo zaustaviti samo dodatno tiskanje novca. Njemačka je u razdoblju visoke inflacije morala plaće odmah pretvoriti u robu.

1925. godine je zaključen francusko-belgijsko-njemački sigurnosni pakt o nepovredivosti zajedničke granice. Sljedeće što je Njemačka morala napraviti kako bi vratila potpunu slobodu vanjskopolitičkog djelovanja, bilo je pristupiti Ligi naroda. (Liga naroda je međunarodna organizacija za osiguranje mira i jačanje međunarodne suradnje, osnovana na poticaj američkog predsjednika W. Wilsona nakon Prvog svjetskog rata sa sjedištem u Ženevi.)

Velika depresija se diljem Europe, pa tako i u Njemačkoj, pojavila početkom 1930-ih godina. Ona je u Njemačkoj rezultirala velikom nezaposlenosti te nezadovoljstvom i

gubitkom povjerenja u vladu. 1933. godine Nacisti dolaze na vlast. Vođeni su Adolfom Hitlerom (1889. – 1945.), političarem i vođom Nationalsocijalističke radničke stranke. Provodili su totalitarni režim. Njemačka je preuzela kontrolu nad Austrijom i dijelovima Čehoslovačke, dok je invazijom na Poljsku započeo Drugi svjetski rat.

2.4.4 Umjetnost

Berthold Hinz (1941.), njemački povjesničar umjetnosti, bio je prvi koji je slikarstvo, koje je nastalo u doba fašističkog režima, promatrao u okvirima političko-gospodarskim pretpostavkama i implikacijama. Naime, tada je postojala čvrsta veza između tradicionalnog žanr-slikarstva, dok je avangardna umjetnost smatrana izopačenom.

Umjetnost ima autonomiju samo za pojedine umjetnike koji su uživali određene povlastice. Za vrijeme društvenih napetosti, niži društveni slojevi su autonomiju smatrali kao određenu provokaciju i demonstraciju moći.

Autoritarna država koja je nametnula poseban stil života i strogi režim, kriza kapitalističkog sustava te velika ekološka kriza, povukle su za sobom neke posljedice. One su se odražavale na početak osluškivanja vlastite nutrine, što su do tada snažno kritizirali.

Intelektualci se odmiču od realiteta i vladajućih struktura te se okreću vlastitom tijelu. Naglasak je na subjektivnoj slobodi koja se temelji na pogledu.

2.5. Impresionizam

Impresionizam se pojavio u 19. stoljeću kao jedan od prvih modernih umjetničkih pokreta. Na temelju tog pokreta nastali su drugi pravci kao što su neoimpresionizam, postimpresionizam, a kasnije čak i fovizam i kubizam. Impresionistima se predbacivalo nedostatak stila i misli. Smatralo se da impresionizam služi samo za bilježenje dojmova, te da umjetnici preveliku važnost pridaju boji na štetu forme.

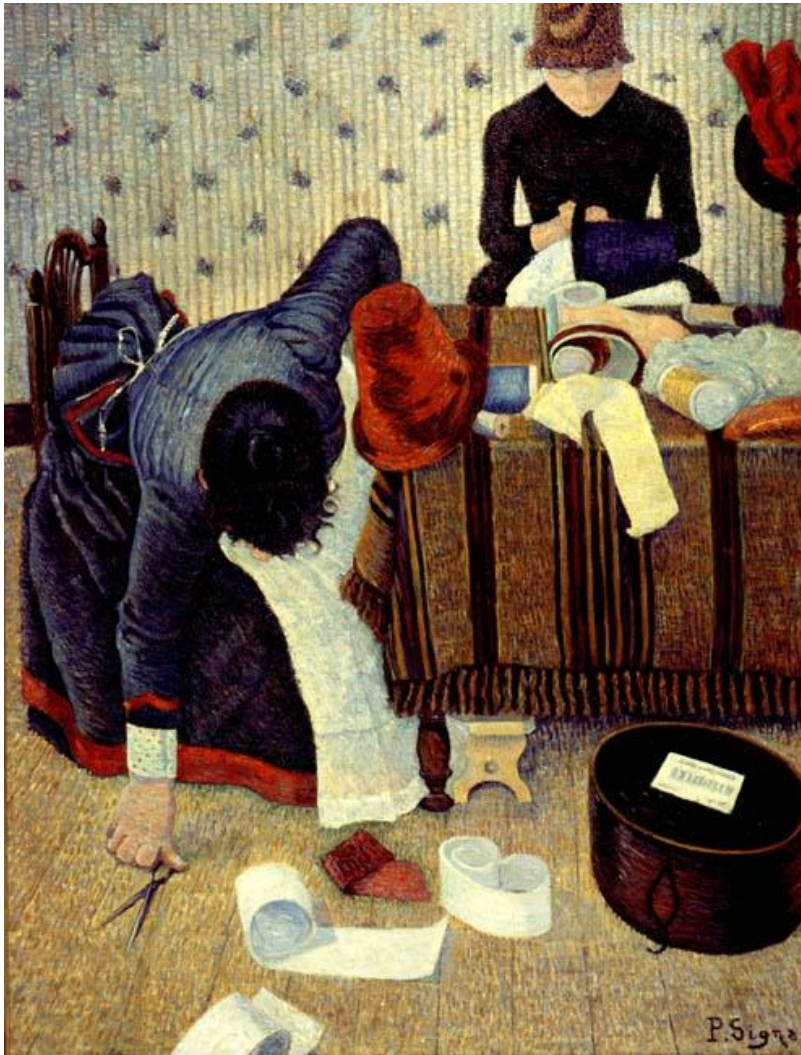
U samim počecima nastajanja impresionizma, nitko ga nije shvaćao kao pokret međusobno povezanih slikara, već kao nastojanje pojedinih slikara da se na neki način istaknu u Parizu u drugoj polovici 19. stoljeća. U prepirki Vincenta van Gogha i njegova prijatelja, također slikara, Rapparda, Van Gogh mu je u pismu napisao kako jedino slogom mogu dostići cilj za koji se zalagao, inače Van Goghov uzor, Millet.

No, impresionizam je pokret koji se postupno razvijao, a temelje je crpio iz postojeće tradicije europske umjetnosti. U Francuskoj su se tada događale velike društvene promjene. Umjetnici su pokazivali svoje nezadovoljstvo nametnutim umjetničkim konvencijama da slikaju ono što im one diktiraju da vide. Umjetnici su tako počeli slikati ono što zaista vide, od običnih stvari do krajolika. Umjetnici su također shvatili da slikanje u prirodi posebno pozitivno utječe na njihovo stvaranje. Tako je Eugene Boudin Louis (1824-1898), francuski slikar i jedan od pokretača impresionizma, dao savjet Claudeu Monetu (1840-1926), francuskom slikaru i jednom od osnivača impresionističke škole, preteče apstraktnog ekspresionizma, rekavši mu da je sve ono što naslika u prirodi nemjerljivo onome što naslika u ateljeu jer mjesto pridonosi snazi i moći izraza. (Janice, 1996.)

2.6. Postimpresionizam

Nakon prilično kratkog impresionizma, u europskoj umjetnosti se javljaju novi smjerovi. Smjerovi su se ispreplitali te su umjetnici koristili različite tehnike te iz svakog pravca uzimali ono što im se svidjelo. Umjetnici su prošli kroz impresionizam no impresionistička ograničenja su ih sputavala, tako su se okrenuli novim pravcima. Zato je teško razlikovati i svrstati pojedine umjetnike u određen likovni pravac. Jedan od takvih umjetnika je upravo Vincent van Gogh. Ovaj pravac karakterizira otvorenost prema idejama i različitim tematikama. Tijekom razdoblja impresionizma, umjetnici rijetko obraćaju pažnju na narodnu umjetnost, odnosno narodne nošnje i motive na njima. Francuskom se revolucijom počinje pokazivati interes višeg staleža za nošnje. Slike seljaka i tradicionalan način života sve se više cijeni. Etnografska istraživanja su poticala zanimanje za motive koji su se vezli i otiskivali na različitoj tkanini ili su se urezivali u namještaj.

Paul Signac (1863. – 1935.), francuski slikar, osnivač je divizionističke tehnike poentilizma. Tehnika se odlikovala nizanjem točkica ili mrljica koje su utjecale na titravost slike. Upravo je takva slika *Modistica* iz 1885. godine. Slika prikazuje dvije žene koje šiju tradicionalnu nošnju. Žene su usredotočene na posao. Slika nije statična. Posebnu živost slici daje pokret žene s lijeve strane, koja dosiže škare. Možemo reći da je situacija radna i kaotična. Predmeti po podu mogu sugerirati na žurbu u kojoj žene rade. U to vrijeme ovaj posao je bio jako tražen.

Slika 6.: Paul Signac: Modistica. 1885. g. Ulje na platnu.

Preuzeto s:

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/7/74/Paul_Signac_Deux_stylistes_Rue_du_Caire.jpg
(19.6.2019.)

2.6.1 Vincent van Gogh

Vincent van Gogh (1853. – 1890.) bio je nizozemski slikar. Slikati je počeo osamdesetih godina devetnaestog stoljeća. Njegove slike prema bojama nisu u skladu sa shvaćanjima realizma prethodnih likovnih razdoblja. Pogotovo nisu u skladu s dotadašnjim pravilima akademskog slikarstva. Djela Van Gogha ne mogu se točno svrstati u određeni umjetnički pravac, no on nalikuje na impresionizam: „Vincent van Gogh se ne uklapa niti u jednu slikarsku školu, iako se njegov osjećaj za boju teoretski može svrstati u impresionizam.“ (Janice, 1995:5)

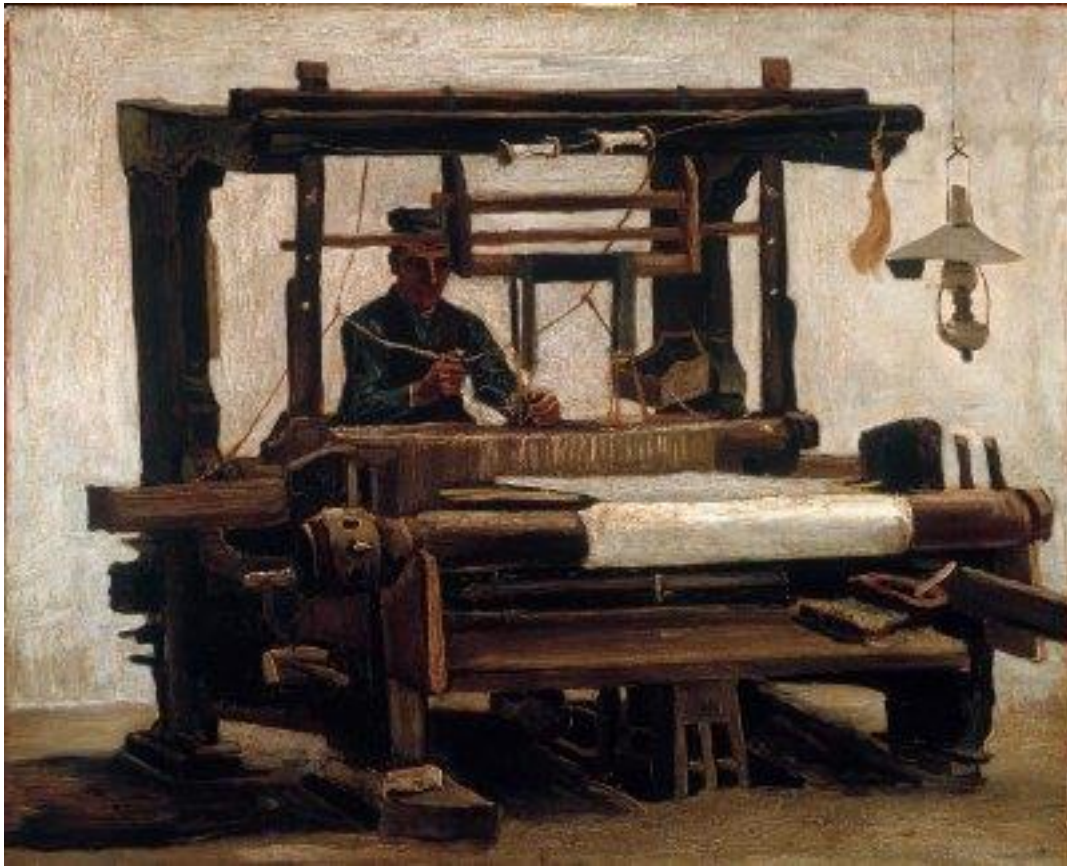
Van Gogh je u početku slikao tamnim bojama sve dok nije upoznao druge slikare koji su bili poznati kao impresionisti, a to je bilo kad se pridružio bratu Theu u Parizu. Njegova nova poznanstva rezultirala su korištenjem čistih primarnih i sekundarnih boja i isprekidanih poteza koji su davali dojam svjetla i prozračnosti. Počeo je slikati i vani, što je zadržao do kraja života. Sam je stvorio svoju tehniku odlučnih pastoznih namaza kista. Ta tehnika se izvodi tako da se nanose slojeve boje, te se brzim potezima kista, u različitim smjerovima, stvara dojam prostora, dubine i volumena. Ona mu je omogućila da slika brzo i stvori golemi opus u posljednje dvije i pol godine.

2.6.2 Van Goghova socijalna osjetljivost

Mnogi njegovi radovi koje je stvorio u Nizozemskoj prije odlaska u Pariz bili su tamni i sumorni. Oni su odražavali njegovo suosjećanje sa siromašnima i zapostavljenim radnicima. Govorili su i o njegovim duboko religioznim suosjećanjima s tim ljudima, kao i nadi da njihova muka nije uzaludna. Svojevoljno je izabrao biti dio potlačenog društva. Van Gogh je sebe doživljavao kao slobodnog radnika koji samostalno stvara. Njegova nesklonost tradiciji i normama u likovnoj umjetnosti te socijalna osjetljivost za siromašne i vrijedne seljake, stvorila je njegovu estetiku.

U svibnju 1884. godine Van Gogh je naslikao sliku *Tkalac za tkalačkim stanom*. Na slici je prikazan tkalac koji neumorno i zadubljeno radi svoj posao. Kao dokaz njegove brige i suosjećanja s potlačenim radnicima, može nam poslužiti i pismo koje je Van Gogh napisao Rappardu. U njemu stoji da suosjeća s tim ljudima te da se posebno sprijateljio s tkalcima. Slika dokumentira Van Goghovu solidarnost nad tada potlačenim radnicima seljacima.

Tkalački stan je monumentalan i zauzima gotovo cijelu sliku. Tako dobijemo dojam kako su stroj i tkalac dio jedne cjeline. Taman stroj je suprotstavljen svijetloj pozadini. Na slici nema nikakvih sporednih radnji, što pomaže u doživljaju napora i truda koji tkalac ulaže u svoj rad.

Slika 7.: Vincent van Gogh. Tkalac za tkalačkim stanom. 1884. g. Ulje na platnu.

Preuzeto s: <https://entertainment.howstuffworks.com/arts/artwork/early-paintings-by-vincent-van-gogh6.htm> (21.6.2019.)

1885. godine naslikao je mnogo verzija na temu seljaka, tako je između ostaloga nastalo i djelo koje je nazvao *Seljaci jedu krumpir*.

Seljaci jedu krumpir je samome Van Goghu jedno od najdražih možda upravo iz tog razloga što je poput ekspresionista izrazio svoje osjećaje koje nisu tako lijepi, sanjalački i zaneseni ljepotom prirode. Van Gogh je smatrao kako je slika *Seljaci jedu krumpir* jedna od najboljih njegovih slika. Smatrao je da je to njegova jedina slika koje je vrijedna pokazivanja u javnosti.

Osjećaj pripadnosti i bijeda izražene su u oskudnom objedu petero ljudi. Van Gogh je smatrao kako su radnici jednako vrijedni biti na slikama kao i slavni junaci iz povijesti. U pismu Theu, Van Gogh kaže kako mu je stalo da gledatelj shvati kako je taj krumpir koji jedu, seljak također i obrađivao i vadio iz zemlje, odnosno da se seljak mora puno više namučiti oko jednog objeda, nego moćnici koji su na vlasti.

Slika 8.: Vincent van Gogh. Seljaci jedu krumpir. 1885. g. Ulje na platnu.

Preuzeto s: <http://natusart.blogspot.com/2013/12/vincent-van-gogh-im-r-elated-to.html> (18.6.2019.)

Kada govorimo o tehnici, Van Gogh je svu pažnju posvetio osvjetljenjem jedne prljave kolibe. Boje su tamne, tako da svijetli tonovi djeluju kao mrlje od mastila. Na slici je prisutno i berlinsko modriilo. Berlinsko modriilo je anorgansko bojilo plave boje koje se dobivalo reakcijom kalijeva ferocijanida i soli trovalentnog željeza. Bojilo je čistog tona i neotrovno je, pa se koristilo u slikarstvu. Iako je prevideo oblike torza, pažnju je posvetio rukama i glavama koje su za njega bile najvažniji detalj. Emile Bernard (1868.-1941.), francuski slikar i kritičar te vođa simbolističkog slikarskog pokreta je za ovu sliku rekao: „U tom kaosu zapanjio me obrok jadnih ljudi u nekakvoj kolibi pod nedostatnim osvjetljenjem.“ (Walther I.F 2001:14) Na slici se osjeća umor i slabost ljudi, dok njihova večera samo upotpunjuje dojam njihove neimaštine.

Umjetnost je za Van Gogha odraz njegove osobnosti. Ljepota i ružnoća bile su kriterij pojedinca, a ne kategorije općeg sklada. Estetika ružnoga karakteristika je njegova stvaralaštva.

Tijekom boravka u Neunenu u pokrajini Brabant u južnoj Nizozemskoj je pisao pisma. U njima je redovito opisivao prostor u kojem se nalazi, motiv koji slika i ljude koji ga inspiriraju. U obraćanju Rappardu, objašnjavao je kako marljivo radi na razvijanju svoje tehnike slikanja, iako smatra da se ljudima, što god da napravi, neće svidjeti. Iz toga se da osjetiti pesimizam ili možda čak i razočarenje u ljude. U pismu također objašnjava kako još nema namjeru prodavati svoje slike iako je u financijskim problemima. Osjeća, i to iznosi u pismu, kako se nad umjetnicima vrši pritisak da moraju prodavati svoje slike, te da im se konstantno nameće pitanje je li novac jedini razlog njihovog slikanja.

Bijeda je također vidljiva na slici *Umjetnikova soba u Arlesu* iz 1888. godine. No, on je tu bijedu sam izabrao. Ostavio je siguran posao, a time i sigurnu zaradu, te se okrenuo slikanju.

Na slici je prikazana njegova skromna, malena i skućena sobica. Njome dominira drveni krevet. Soba koliko izražava njegovo financijsko stanje, toliko prikazuje i odnos u društvu. Umjetnici se tijekom godina bore za prava potlačenih, posebno Van Gogh koji shvaća da će jedino razumjeti niži stalež, ako i sam postane dio njega. Prikazao je bijedu seljaka, ali i svoju bijedu. Možemo postaviti pitanje koliko čovjeku zapravo treba?! Trebaju li bogatašima silne kuće, dvorci?! Trebaju li im raskošni balovi?! Svečana odjeća i ulaštene cipele?! Koliko je čovjeku potrebno da bi zadovoljio svoje apetite?! Ovu temu možemo provući kroz čitavu povijest umjetnosti, ali i povijest općenito. Do ratova je i dovodila ljudska pretjerana želja za „imati više“.

Slika 9.: Vincent van Gogh: Umjetnikova soba u Arlesu. 1888. g. Ulje na platnu.

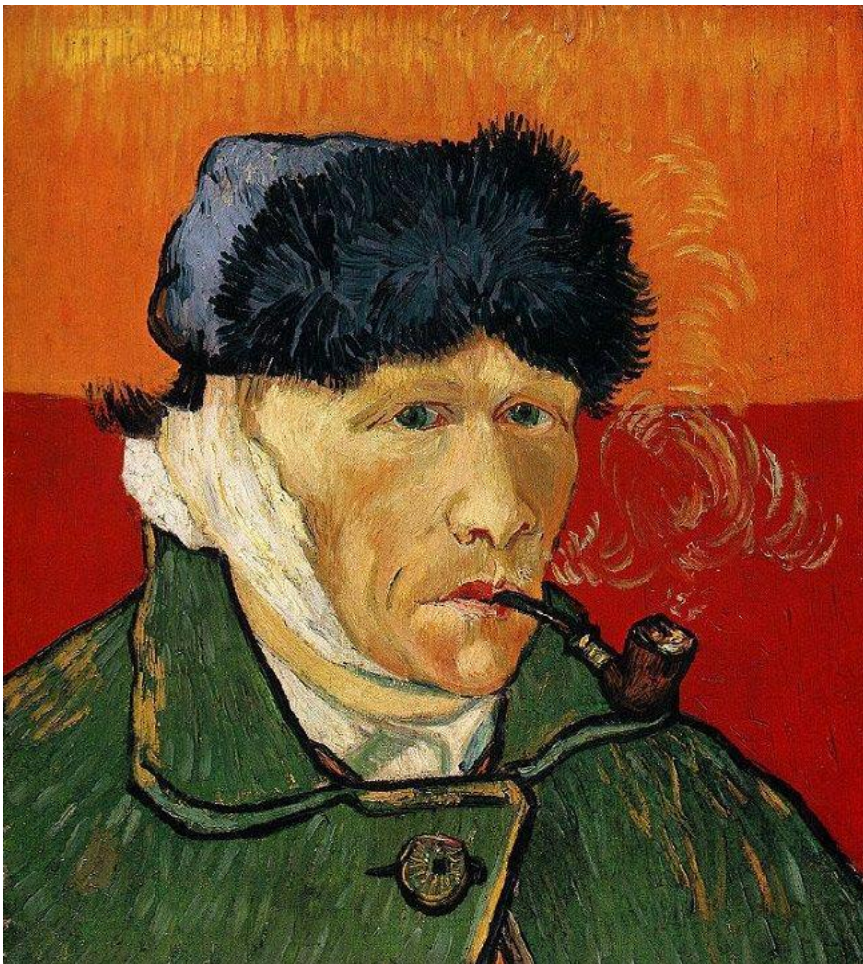
Preuzeto s: <http://vangoghpaintings.com/vincent-s-bedroom-in-arles-oil-painting-4748.html> (20.6.2019.)

Van Gogh je za svog života naslikao više od trideset autoportreta. Oni su bili pokazatelj njegova unutarnjeg stanja, borbi, misli, osjećaja nasuprot vanjskome svijetu i ljudima u njemu. Zajedničko svim autoportretima bila je tjeskoba koja je bila vidljiva u očima. Tjeskoba se može opisati kao zabrinutost za identitet osobe koja stoji s druge strane zrcala i zuri u njega. Vjeruje se kako je uzrok njegove tjeskobe bilo zdravstveno stanje njegova nećaka, Theova sina i financijsko stajanje Thea koji ga je financijski pomagao.

Godine 1889. naslikao je svoj autoportret pod nazivom *Autoportret s odrezanim uhom i lulom*. Postoje tri nagađanja što je navelo Van Gogha da si odreže uho. Jedno je da si je odrezao uho kada mu je stiglo pismo od Thea u kojem piše da se ženi. Van Gogh je zabrinut zbog svoje budućnosti, odnosno posjeduje strah da mu Theo više neće slati novac i financijski ga uzdržavati. Tu možemo prepoznati egzistencijalni strah. Drugo nagađanje je da si je Van Gogh odrezao uho doživjevši

živčani slom nakon prepirke s Paulom Gauguinom (1848. – 1903.), prijateljem slikarom. U prepirki je Van Gogh zaprijetio prijatelju oštricom. Zbog tog čina se kasnije kaznio. Treće nagađanje je povezano s drugim nagađanjem, samo s promjenom uloga. Sumnja se da je u prepirki Gauguin odrezao uho Van Goghu, a da ga je Gogh potom dao prostitutki. Kako god bilo, ovaj slučaj će ostati misterija, no za ovu sliku, uz socijalnu i društvenu tematiku, zanimljiva je tehnika i sama kompozicija. Prisutan je komplementarni kontrast crvene pozadine i zelenog kaputa, te plavkaste šubare i narančaste pozadine. Kretanje je ponovno postigao titravim nanosima boje, posebno dima u kružnom obliku. Svaki Van Goghov autoportret očituje je u njegovom pogledu. Vidljiva je tuga i strah koji je nosio u sebi. Umro je godinu dana poslije. Depresija i bezizlaznost života mogu se smatrati razlogom njegove smrti.

Slika 10.: Vincent van Gogh. Autoportret s odrezanim uhom i lulom. 1889. g. Ulje na platnu.

Preuzeto s: <https://www.vincentvangogh.org/self-portrait-with-bandaged-ear-and-pipe.jsp> (20.6.2019.)

3. Ekspresionizam – socijalna tematika

Ekspresionizam kao pojam, franc. Expressionnisme, prema expression, označava izraz ili izražaj. Pojavljuje se u likovnoj umjetnosti i književnosti. Svoj procvat doživljava između 1910. i 1925. godine na njemačkom govornom području. Devedesetih godina 19. stoljeća u nekim Van Goghovim kompozicijama se javlja tehnika kasnijeg ekspresionizma, kao i kod Jamesa Ensora i Edvarda Muncha.

Ekspresionistička nastojanja su ekspresivno dokazati stanje društva i nadolazećih društvenih promjena. Predstavljaju jasan krik cijeloga čovječanstva. Umjetnici tog vremena ekspresionizam povezuju sa novim likovnim pokretima kao što su nova stvarnost, nadrealizam i apstraktna umjetnost.

Ekspresionizam se najvećim dijelom pokazuje u slikarstvu i grafici. Ekspresija u grafici je posebno izražajno sredstvo jer dominiraju uznemirene linije. Odnos između crnoga i bijeloga sugerira na tragičnosti, grotesknosti i fantazmagoričnosti motiva. Ljepota nije u harmoniji, skladu i pravilnosti, već upravo suprotno, ona se nalazi u deformiranosti, nepravilnosti te potpunoj ogoljenosti motiva.

Umjetnost je prema shvaćanju ekspresionista oblik oslobađanja čovjeka putem oslobađanja emocija i instinkata. To znači oslobađanje onog osjećaja koji je u europskim društvenim normama morao biti potisnut. Radilo se o oslobađanju iracionalnog, tajnovitog, zastrašujućeg, zlog i ružnog osjećaja putem likovne umjetnosti. Ekspresionisti su se pobunili protiv europske civilizacije. Tražili su dublje značenje čitavog čovječanstva i prirode.

Posebno je ratni ekspresionizam progovorio o strahotama koje je društvo tada proživljavalo, no na groteskan način kroz unutarnja osjećanja umjetnika. Slike u tom razdoblju su uglavnom ironične ili morbidne upravo zato da bi prikazali besmislenost rata i općenitih podjela u društvu zbog bilo kojeg razloga.

3.1 Karakteristike ekspresionizma

Stilske karakteristike ekspresionizma su u specifičnom korištenju boja, karakteru rukopisa i osobitoj kompoziciji. Boje su maksimalno intenzivno prikazane kao što je

vidljivo u slikama Vincenta van Gogha, ili su čak suprotstavljene izvornoj boji predmeta kao što je slučaj kod Emila Noldea i Georges-a Rouaulta. U svojem pismu Rappardu 1885. godine, Van Gogh piše o motivima seljaka, kopača, žeteoca. Prilikom slikanja usredotočio se na boju.

Ekspressionistički izraz slikara na prvi pogled djeluje zastrašujuće, što i treba biti uzevši u obzir vrijeme i prostor u kojem se pokret razvija. Svaki umjetnikov potez, mrlja, linija i boja u svoj svojoj slobodi i intenzitetu stvara predmet u preobraženom i deformiranom obliku. Kompoziciju karakteriziraju diskontinuitet i suprotstavljanje elemenata koji je određuju, što stvara dojam napetosti i neizvjesnosti.

Ekspressioniste je na njihovo stvaralaštvo potaknula želja da kroz svoje osjećaje, stvore nešto što ima oblik.

3.2 Edvard Munch

Edvard Munch (1863. – 1944.) bio je norveški slikar. Smatra ga se izuzetnim ekspressionistom. Živio je teškim životom. Njegova majka i sestra su umrle od tuberkuloze dok je bio dijete. Zbog toga je moguće da je razvio osjećaj straha od samoće. On sam je također često bio bolestan. Izjavio je da želi prikazati živa bića koja dišu, osjećaju, vole i pate. U svojim slikama je pokušavao stvoriti upravo takav doživljaj. Teme njegovih djela bile su osamljenosti, nemogućnost stvaranja i održavanja odnosa, strast i ljubav spojene s njegovom osjetljivosti na društvenu nepravdu i nemoral višeg staleža. Izrazito su ga pogađale konvencije i malograđanski moral i predrasude.

Njegova najpoznatija djela su *Krik* iz 1893. i *Djevojke na mostu* iz 1901. godine. Slike odišu neizvjesnošću i strahom. Upravo je takva atmosfera odraz njegova unutarnjeg osjećanja. Munch je patio od depresije. Slike *Krik* i *Djevojke na mostu* su prikazane sličnom kompozicijom i motivom.

Možemo reći da ekspressionizam počinje slikom *Krik*. Ona predstavlja ključnu tvorevinu novijega slikarstva. Munchu je ova slika toliko značila je izradio nekoliko inačica iste. Ona pokazuje u budućnost po tome što anticipira jedno od istaknutih obilježja moderne umjetnosti, a to je sklonost prema naivnosti, odnosno izvornost

dječjih risarija i takozvanog primitivnog likovnog izraza naroda i plemena nezahvaćenih civilizacijom. Njemački ekspresionisti su se bavili afričkim, azijskim i europskim folklorom. U *Kriku* se mogu vidjeti analogije na tom tragu.

Njegovi dnevnički zapisi iz 1882. godine mogu se smatrati autentičnim svjedočanstvom o nastajanju te slike. U njima stoji kako je bio s prijateljima u šetnji, te da se odjednom pojavilo sunce zbog kojeg je nebo bilo krvavo. Tada je stao, naslonio se na ogradu i drhtao od straha dok su se njegovi prijatelji udaljavali.

Naziv *Krik* se odnosi na centralni motiv, lik odjeven u tamno, gotovo vijugavog tijela. Liku ne možemo točno odrediti spol. On se javlja u obliku ektoplazme, a to je sablasna tvar za koju spiritualisti smatraju da iz medija izbija tijekom transa. (Annoscia, 2000.) To što lik nema određen spol može se povezati s duhovnim bićima koja lebde u zraku i nemaju spol.

Vidljiv je strah na licu lika koji se rukama drži za glavu. Motiv panike nikada u povijesti slikarstva nije postigao tako sugestivan izraz. „U izduženoj glavi, otvorenih usta, blijedo-crvenkaste, skoro pješćane boje, kao da je sadržana jezgra strave u ovom svijetu.“ (Žmegač, 2014:21) Realizam je izbjegnuto jer je Munch koristio jarke boje, posebno crvenu. Postoji jak kontrast koji poništava sklad između svijetlih i tamnih tonova.

Možemo pretpostaviti kako osoba bježi od nekoga, a znajući probleme s kojima se borio Munch, možemo reći kako ta osoba zapravo bježi sama od sebe. *Krik* je odraz nemira u čovjeku, odnosno on je zapravo krik cijelog potlačenog društva koji vapi za promjenama.

Na ovoj slici možemo vidjeti motiv mosta. Sumorni most je u opreci s širokim prostranstvom pozadine u kojoj se isprepliću crvenkasto žuti i plavo crni tonovi. Vanjski prostor na slici ne specificira niti jednu stvar. U kompoziciji pejzaža je zanimljiva vijugava linija plavo-crne boje koja može sugerirati na sam zvuk krika. Takva linija nije u dekorativnoj službi, već u potpuno ekspresivnom duševnom doživljaju.

Slika 11.: Edvard Munch. Krik. 1893. g. Ulje, tempera i pastel na kartonu.

Preuzeto s: https://hr.wikipedia.org/wiki/Krik#/media/File:The_Scream.jpg (18.6.2019.)

Na slici *Djevojke na mostu*, kompozicija je ostvarena dvostrukim kretanjem (dijagonalno i horizontalno) usmjereno prema rubovima slike i kružno oko jedne čvrste točke koja je na desnom kraju slike. Čitava slika je u suprotnostima između plohe i otvaranja prostora, između oslobađanja boje i crteža, a iz toga nastaje napetost i uznemirenost. Djevojke su prikazane s leđa. Ne vide im se lica, no po položaju tijela i glava, možemo osjetiti sjetu i zamišljenost.

Slika 12.: Edvard Munch. Djevojke na mostu. 1901. g. Ulje na platnu.

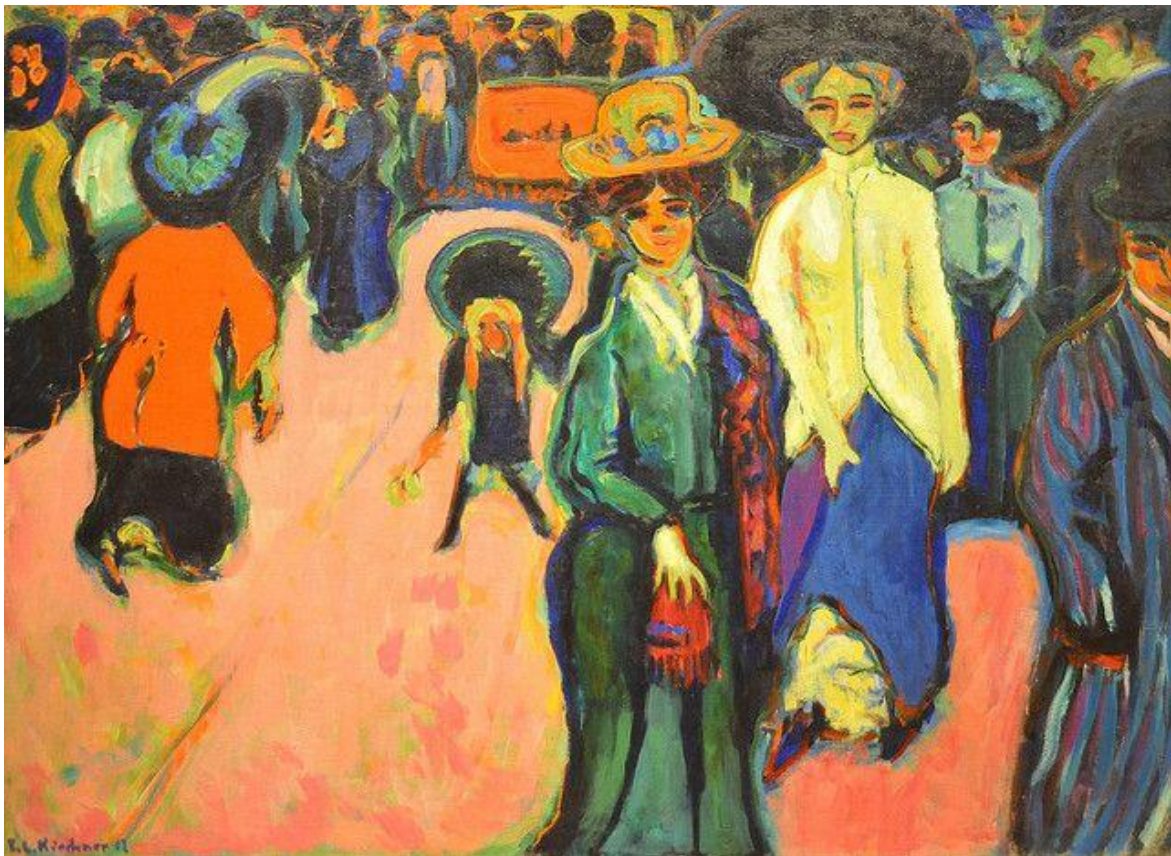
Preuzeto s: <http://slikovnica-gorgim.blogspot.com/2011/06/eduard-munch-tri-djevojke-na-mostu-1901.html> (18.6.2019.)

3.3 Njemački ekspresionizam

Njemački ekspresionizam pojavio se 1915. godine, no mnogi stručnjaci smatraju da je nastao 1903. godine formiranjem skupine Die Brücke, što u prijevodu znači Most. Skupinu su osnovala četiri studenta koja su željela gledati u budućnost, odnosno napraviti most u budućnosti likovne umjetnosti. Umjetnici su intenzivno promatrali psihologiju cijelog njemačkog društva, ulazeći u njihove pore. Stil je odlikovan tjeskobno, izmučeno i primitivno, a u drugu ruku duhovno i strastveno. Koristili su intenzivne boje. Uzor su im bili Vincent van Gogh i Edvard Munch.

Ernest Ludwig Kircher (1880. – 1938.), njemački ekspresionistički slikar i grafičar je 1907. godine naslikao djelo pod nazivom *Ulica*. U tom djelu se mogu prepoznati utjecaji ove dvojice umjetnika. Jarke boje koje je koristio Van Gogh te zastrašujuću ekspresiju lica žena i linije koje su u svojevrsnom ritmu kao kod Muncha.

Žene sa slike pripadaju višem društvenom staležu. One zamišljeno hodaju ulicom, bez ikakvog kontakta s ostalim ljudima na ulici. Možemo reći kao da hodaju bez cilja ili bez puta. Pogled im je prazan i zamišljen. Možemo ga povezati s ispraznim životima koje su vodili. Ljudi su tumarali ulicama kako bi im brže prošao dan. Dok su radnici neumorno radili na polju i u mukama privređivali za život, viši stalež nije radio ništa. Iako su imali sve pogodnosti, sva prava, a kasnije su im omogućena i razna zabavišta, ljudi su se osjećali prazno. Neravnoteža u državi, toliko malo solidarnosti i osjetljivosti je upravo tematika ove naizgled opuštene šetnje ulicom.

Slika 13.: Ernest Ludwig Kircher .Ulica. 1907. g. Ulje na platnu.

Preuzeto s: <https://pistonclasico.com/wall/chapter-7-expressionism-in-germany> (17.6.2019.)

Emil Nolde (1867. – 1956.) berlinski slikar, u skupini Die Brücke bio je samo godinu dana. U svojem stilu je odgovarao pravcu i viziji koju su zastupali članovi skupine. Koristio je boju i snaže emocije. Nakon oporavka od bolesti napravio je seriju slika s religioznom tematikom, jedna od njih je *Posljednja večera*, naslikana 1909. godine.

Pošto je slika religiozne tematike, možemo je također povezati sa socijalnim stanjem u Njemačkoj. U ljudskoj je prirodi da se okreće Bogu u bezizlaznoj situaciji. Tako je ova slika zapravo predosjećaj kraja. Umjetnici su uglavnom hipersenzibilne osobe. Hipersenzibilnost kao pojam označava duboku osjetljivost na različite podražaje. Takvi ljudi općenito osjećaju tuđe emocije i često ih pogađa nepravda bilo kojeg oblika. Umjetnici predosjećaju loša vremena. Često se kaže da su oni pesimistični ili pak u svojem svijetu, no umjetnici su često korak ispred svih. U ekspresionizmu su se posebno mogli izraziti. Zato je ova slika vrijedna spominjanja sa socijalnog stajališta.

Nolde se referirao na djelo *Posljednja večera* nastalo 1495.–1498. godine, talijanskog slikara, kipara, izumitelja, arhitekta, glazbenika i mislioca Leonarda da Vinci, (1452.-1519.). Slike osim istog naziva, imaju i slične likove. Na Noldeovoj je slici, dvanaest ljudi, odnosno muškaraca natiskana oko malenog stola. Taj maleni stol također može imati socijalnu poruku o neimaštini i skromnosti naroda u to vrijeme. Lica su im zabrinuta i groteskna. Osoba u središtu posebno izgleda umorno. Dok na Da Vincijevoj slici vidimo razgovor ili čak prepirku dvanaestorice Isusovih učenika, na Noldeovoj slici vlada tišina i spokoj. Posebnu mirnoću i prisnost odaju trojica nasuprot središnjem liku. Ovu sliku možemo zaista povezati s pravom biblijskom pričom u kojoj Isus i njegova dvanaestorica učenika razgovaraju o tome što će se dogoditi i kako će postupati.

Slika 14.: Emil Nolde. Posljednja večera. 1909. g. Ulje na platnu.

Preuzeto s: <http://politehnicka.blogspot.com/2013/05/emil-nolde-ekspresionizam.html> (18.6.2019.)

Max Beckmann (1884. – 1950.), njemački slikar i grafičar, u ekspresionizam je zakoračio doživjevši Prvi svjetski rat. Na ironičan i groteskan način je prikazivao stanje u društvu. Ono ga je potpuno pogodilo. Njegove slike su pune prenesenog značenja.

Na slici *San* iz 1921. godine se u grafici osvrnuo na društvo, na kako on to zna, ironičan i sarkastičan način, prikazujući pet ljudi nalik na lutke u malenom prostoru. Taj maleni prostor je sobica u potkrovlju s najjeftinijom najamninom. Jedino su si takvu sobicu mogli priuštiti ljudi nižeg društvenog staleža. Beckmann daje kritiku Njemačkog društva poslije rata u kojem vlada košmar.

Možemo vidjeti izobličene ljude – lutke. Nemaju oči, time niti dušu. Prazni su zbog besmislenog rata kojeg su vodili. Trojica muškaraca na slici su invalidi. Jednome su amputirane obje ruke, drugome obje noge, a treći je slijep. Invalidi su bila česta pojava na njemačkim ulicama poslije rata. Zbog neadekvatne zdravstvene zaštite, rane bi se inficirale u kontaktu sa zemljom i različitim prljavštinama, što bi dovodilo do

sepse i gangrene. Sljepoća je bila česta zbog kemijskog oružja koje se koristilo protiv Rusije u Prvom svjetskom ratu. Najviše su se koristili klor, fosgen, iperit i difosgen.

Djevojka koja sjedi na željezničkom sanduku je vjerojatno prostitutka koja je sa sela došla raditi u grad. To se može zaključiti po skromnoj nošnji i raspuštenoj plavoj kosi. Žene iz više građanskog staleža su nosile pokrivala za glavu i raskošnije haljine. Zbog inflacije, puno je domaćica ostalo bez posla dok se prostitucija širila gradovima. Beckmann otvoreno progovara i o spolnim bolestima koje je prostitucija prouzročila. Prostitutka jedina ima otvorene oči te s negodovanjem zuri u društvo u kojem se nalazi. Njezina ispružena ruka i otvoren dlan sugeriraju na lošu financijsku situaciju te ona moli za novac.

U prostoru možemo zamijetiti i maleni prozorčić koji nema pogled na ništa. On je odraz prošlosti i budućnosti.

Slika 15.: Max Beckmann. San. 1921. g. Ulje na platnu.

Preuzeto s: <https://www.mutualart.com/Artwork/The-Dream/B9820F9A52072795> (21.6.2019.)

3.4 Austrijski ekspresionizam

Egon Schiele (1890. – 1918.), bečki slikar koji je bio obuzet smrtnošću, a njegove misli je posebno zauzimao strah i opčinjenost bolesti promatrajući svog oca koji je bolovao i umro od sifilisa. Upravo njegov *Autoportret s izvrnutom rukom* nosi egzistencijalnu poruku. Schiele je bio u svađi sa ujakom. Ovaj crtež je nastao prema pretpostavkama stručnjaka, nakon što ga on prestao financijski uzdržavati. Ovaj crtež predstavlja i sukob klasnih razlika između financijski sposobnog buržoaskog skrbnika i neovisnog slikara kakav je Schiele bio. Pošto mu je uzor bio Gustav Klimt, Schiele je poput njega bio protivnik konzervativne državne vlasti te se zalagao za slobodu umjetnika i demokratski oblik državne vlasti. Dok je u Francuskoj revolucija bila ustanak sitne buržoazije i seljaštva protiv krupne buržoazije, Austrijsko i Njemačko građanstvo se zalagalo za veći udio u državnoj vlasti.

Schiele je potpuno otvoreno sebe prikazao kao nimalo jakog i ponosnog muškarca, već kao unakaženog, ranjivog i ogoljenog. Položaj tijela upućuje na samopromatranje, dok su njegove oči i pogled zastrašujuće fiksirane, što daje dojam prkosa i taštine. Na tijelu vidimo tragove propadanja. Njegov život se krenuo urušavati kada je obolio od pandemijske gripe kao i 20 milijuna ljudi uključujući i njegovu trudnu ženu. Ova slika, naizgled predstavlja samog umjetnika, no ta slika predstavlja puno više, čak cijelo društvo. Njegovo tijelo koje nije u proporciji, pakostan pogled, ruka koja se proteže iza pa sve do čela također provocira. Za ovu sliku možemo reći da namjerno želi izazvati reakciju gledatelja.

Slika 16.: Egon Schiele. Autoportret s izvnutom rukom. 1910. Akvarel i ugljen na papiru.

Preuzeto s: <http://slikarstvoj.blogspot.ba/arhiva/?start=10> (18.6.2019.)

Oskar Kokoschka (1886. – 1980.) bečki umjetnik, slikao je ekspresionističke portrete. Njegov cilj je bio uhvatiti i dočarati prljavu čovjekovu dušu. Portreti se odlikuju uznemirenosti i umjetnikovom duševnom boli koju je osjećao. Godine 1914. naslikao je djelo *Nevjesta vjetra*. Na slici je prikazan sam Kokoschka i Alma Mahler, njegova ljubavnica. Oni leže u postelji sličnu školjki. Nevjesta je prikazana u mirnom ležećem položaju, posebno opuštena izraza lica kao da spava, dok je Kokoschkino tijelo i lice uznemireno. Tjeskoba se očituje u titravim potezima, debelim namazima boje te kompozicijom koja je u svojevrsnom vrtlogu. Plava boja koja dominira kompozicijom daje na hladnoći. Godina 1914. je upravo godina početka Prvog svjetskog rata. Kokoschina *Nevjesta vjetra* naslikana je pod njegovim snažnim doživljajem rata.

Slika 17.: Oskar Kokoschka. Nevjesta vjetra. 1914. Ulje na platnu.

Preuzeto s: <http://www.entretantomagazine.com/wp-content/uploads/2015/03/14.jpg> (18.6.2019.)

4. Zaključak

U ovome radu govorilo se o ekspresionizmu. Ekspresionizam je svoj procvat doživio od 1910. do 1925. godine u Njemačkoj. Nacisti su 1933. godine ekspresionizam proglasili "izopačenom umjetnošću". Da bi shvatili ekspresionizam i ekspresionistička shvaćanja, govorili smo o impresionizmu. Ta dva pravca smo spojili umjetnikom Vincentom van Goghom koji je bio impresionist, no u njegovim djelima možemo prepoznati naznake ekspresionizma. Ekspresionizam kao umjetnički pravac se razvio kao potpuna suprotnost nametnutim pravilima koja su se temeljila na tradiciji. Ekspresionizam počiva na unutarnjim osjećajima umjetnika. Oslobođanjem tog osjećaja, koji zbog socijalnih razloga nije bio dobar, promijenilo se dotadašnje shvaćanje likove umjetnosti. Znatan dio ekspresionističkog stvaralaštva obilježen je motivom straha, tjeskobnih slutnji i gubitka uporišta u zbilji.

Ekspresionisti su prenosili jaku poruku o problemima koji su se godinama potiskivali. Borili su se sa nametnutim režimom vlasti, potlačenosti radnika i seljaka, kojima je i svjedočio Vincent van Gogh. On je tijekom svog boravka u Nizozemskoj slikao potlačene seljake i tkalce kako se napornim radom bore za svoj život. U to je vrijeme, Van Gogh također bio siromašan i financijski ovisan o svojem bratu Theu, tako da je suosjećao sa njima.

Tumačimo li neko djelo, ne možemo ga potpuno ispravno razumjeti ako ne uzmemo u obzir društveno-psihološke čimbenike koje su utjecale na umjetnika. Umjetnost sadrži društvenu dimenziju i moralno-politički apel kojim umjetnici pokušavaju utjecati na društvene prilike.

5. Literatura

1. Anderson, J. (1995.). Život i djelo Vincent van Gogh. Zagreb: Mozaik knjiga.
2. Anderson, J. (1996.). Život i djelo; Impresionisti. Zagreb: Mozaik knjiga.
3. Annoscia E. et. al. (2000.). Opća povijest umjetnosti. Zagreb: Mozaik knjiga.
4. Arnason, H.H. (2009.). Povijest moderne umjetnosti. Varaždin: Stanek.
5. Belting, H., Dilly, H., Kemp, W., Sauerlander, W. i Warnke, M.,(2007.). Uvod u povijest umjetnosti. Fraktura.
6. Carpentier, J., Lebrun F. u suradji s Carpentier E., Mayeur J.-M. i Tranoy A.: (1999.). Povijest Francuske, Zagreb: Barbat.
7. Damjanov, J.: (1974.). Likovna umjetnost II. dio, Povijesni pregled, Umjetnost Jugoslavenskih naroda, Moderna umjetnost. Zagreb: Školska knjiga.
8. Davies P.J.E. et al. (2013.). Jansonova povijest umjetnosti, Zapadna tradicija, Stanek.
9. Gogh, V. (1997.). Vincent van Gogh: Pisma: Izbor. Zagreb: Moderna vremena.
10. Janson, H.W. (1910.). Historija umetnosti. Beograd: Jugoslavija.
11. Schulze, H. (2012.). Kratka njemačka povijest, srednja Europa, Zagreb-Sarajevo
12. Walther, I. F., Metzger, R. (1993.). Vincent van Gogh; The Complete Paintings; Volume I; Etten, April 1881 – Paris, February 1888, Benedikt Taschen
13. Walther, I. F., Metzger, R. (1993.). Vincent van Gogh; The Complete Paintings; Volume II, Arles, February 1888 – Auvers – sur – Oise, July 1890, Benedikt Taschen
14. Walther I. F. (2001). Vincent van Gogh: Vizija i stvarnost. Zagreb: Benedikt Taschen.
15. Žmegač, V. (2014.). Strast i konstruktivizam duha; Temeljni umjetnički pokreti 20.stoljeća. Zagreb: Matica hrvatska.

Internetske stranice:

1. Impresionizam: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=27222>
(10.12.2018.)
2. Ekspresionizam: [ekspresionizam:http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=17449](http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=17449) (10.12.2018.)
3. Berlinsko modriilo: <http://proleksis.lzmk.hr/10980/> (16.12.2018.)
4. Liga naroda: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=36454>
(17.12.2018.)
5. Revolucije 1848–49. g.: <http://enciklopedija.lzmk.hr/clanak.aspx?id=34050>
(18.6.2019.)

Slike:

1. Henri de Toulouse-Lautrec. U Moulin Rougeu. 1892. – 1895. g. <http://amis-musee-orsay.org/splendeurs-et-miseres-images-de-la-prostitution-1850-1910/> (preuzeto 25.6.2019.)
2. Jean-Francois Millet: Sijač, oko 1850. g.: [https://hr.wikipedia.org/wiki/Jean-Fran%C3%A7ois_Millet#/media/Datoteka:Jean-Fran%C3%A7ois_Millet_\(II\)_013.jpg](https://hr.wikipedia.org/wiki/Jean-Fran%C3%A7ois_Millet#/media/Datoteka:Jean-Fran%C3%A7ois_Millet_(II)_013.jpg) (preuzeto 16.6.2019.)
3. Gustave Courbet: Pogreb u Oransu 1849. – 1950. g.:
https://hr.wikipedia.org/wiki/Pogreb_u_Oransu#/media/Datoteka:Burial_at_Ornans.jpg (preuzeto 16.6.2019.)
4. Gustave Courbet: Kamenolomci 1849. g.:
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Gustave_Courbet_018.jpg
(preuzeto 16.6.2019.)
5. Honore Daumier.: Vagon trećeg razreda, 1863. - 1865. g.:
https://hr.wikipedia.org/wiki/Vagon_tre%C4%87e_klase#/media/Datoteka:Honore%27Daumier_-_The_Third-class_Carriage_-_WGA5964.jpg
(preuzeto 16.6.2019.)

6. Paul Signac: Modistica. 1885. g.:
https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/7/74/Paul_Signac_Deux_stylistes_Rue_du_Caire.jpg (preuzeto 19.6.2019.)
7. Vincent van Gogh: Tkalac za tkalačkim stanom 1884. g.:
<https://entertainment.howstuffworks.com/arts/artwork/early-paintings-by-vincent-van-gogh6.htm> (preuzeto 21.6.2019.)
8. Vincent van Gogh: Seljaci jedu krumpir 1885.g.:
<http://natusart.blogspot.com/2013/12/vincent-van-gogh-im-r-related-to.html>
(preuzeto 18.6.2019.)
9. Vincent van Gogh: Umjetnikova soba u Arlesu. 1888.g.:
<http://vangoghpaintings.com/vincents-bedroom-in-arles-oil-painting-4748.html> (preuzeto 20.6.2019.)
10. Vincent van Gogh: Autoportret s odrezanim uhom i lulom. 1889.g.:
<https://www.vincentvangogh.org/self-portrait-with-bandaged-ear-and-pipe.jsp> (preuzeto 20.6.2019.)
11. Edvard Munch: Krik 1893.g.:
https://hr.wikipedia.org/wiki/Krik#/media/File:The_Scream.jpg (preuzeto 18.6.2019.)
12. Edvard Munch: Djevojke na mostu 1901.g.: <http://slikovnica-gorgim.blogspot.com/2011/06/eduard-munch-tri-djevojke-na-mostu-1901.html> (preuzeto 18.6.2019.)
13. Ernest Ludwig Kirchner: Ulica 1907.g.:
<https://pistonclasico.com/wall/chapter-7-expressionism-in-germany>
(preuzeto 17.6.2019.)
14. Emil Nolde: Posljednja večera 1909.g.:
<http://politehnicka.blogspot.com/2013/05/emil-nolde-ekspresionizam.html>
(preuzeto 18.6.2019.)
15. Max Beckmann: San 1921. g.: <https://www.mutualart.com/Artwork/The-Dream/B9820F9A52072795> (preuzeto 21.6.2019.)

16. Egon Schiele: Autoportret s izvrnutom rukom 1910.g.:

<http://slikarstvoj.blogger.ba/arhiva/?start=10> (preuzeto 18.6.2019.)

17. Oskar Kokoschka: Nevjesta vjetra 1914.g.:

<http://www.entretantomagazine.com/wp-content/uploads/2015/03/14.jpg>

(preuzeto 18.6.2019.)

Sažetak

Ekspresionizam kao pravac u umjetnosti razvio se iz avangarde. Najprije se pojavio u Americi, no u Europi je bio puno izražajniji. Ekspresionizam se zasniva na unutarnjim osjećajima. Čvrsto se protivi pravilima i normama koji su bili nametnuti tijekom povijesti. Ekspresionisti se dakle odmiču od tradicije i slijede svoje osjećaje, bili oni ružni ili lijepi. U ovom radu govorila sam o socijalnoj osjetljivosti koju su umjetnici predosjećali i kojima su bili svjedoci. Umjetnici su tijekom povijesti sugerirali na neki događaj. Vodili su se različitim razlozima i motivima, no tek u ekspresionizmu vidimo potpuno novi način rada umjetnika. Njihovo polazište su emocije, osjećaji, intuicija... Umjetnici zaboravljaju, do tada nametnuta pravila i tradiciju. Tako je Van Gogh bilježio stvarnost onih koji nisu imali ništa, poput njega samoga. Možda je i zbog toga vidljiva njegova socijalna osjetljivost za seljake, radnike.

Edvard Munch je pak u svojoj ekspresiji potpuno slobodan. U njegovim slikama osjeća se strah i neizvjesnost. Sveprisutni strah je dio njega samoga, pa tako i njegovih slika. Odnos života i smrti, sreće i boli temeljna su pitanja s kojima se bori. Za Muncha također možemo reći da je socijalno osjetljiv. Prolaznost ljudi u njegovu životu i samoća su ga posebno plašili.

Promatramo li sliku bez znanja o umjetnikovoj socijalnoj i društvenoj ulozi, odnosno njegovog položaja, nismo napravili ništa. Za razumijevanje slika potrebno je razjasniti na koji način društvene promjene utječu na umjetnikovo unutarnje stanje. Socijalna kompetencija podrazumijeva prihvaćanje kulturnih normi i vrijednosti. Tom sustavu potrebno je pribrojati i sve ono što su umjetnici prihvatili od estetske tradicije. Ona u sebi sadržava društvene probleme koji još nisu razriješeni. Sa socijalnog stajališta, djela koja se stvaraju za vrijeme ekspresionizma mogu se utvrditi povijesnim i klasnim okvirima koji vladaju u zemlji.

Ključne riječi: ekspresionizam, socijalizam, Prvi svjetski rat, viši i niži društveni stalež

Summary

Expressionism as an art genre developed from the avant-garde. First appeared in America, but in Europe was much more expressive. Expressionism is based on inner feelings. Strongly opposes the rules and standards that have been imposed throughout history. Expressionists are therefore moving away from tradition and follow their feelings, whether ugly or beautiful. In this article I talked about social sensitivity which artists are sensed and they witnessed. Artists throughout history have suggested to some event. We had a variety of reasons and motives, the only in expressionism see a completely new way of working artists. Their starting point are the emotions, feelings, intuition... Artists forgotten by then imposed rules and tradition. Van Gogh recorded the reality of those who had nothing, like himself. Perhaps it is also because of his apparent social sensitivity for the peasants and workers.

Edvard Munch's turn in his expression completely free. In his paintings he feels fear and uncertainty. Ubiquitous fear is a part of himself, including his paintings. The relationship of life and death, happiness and pain are fundamental issues that are struggling. For Munch also we can say that is socially sensitive. Transience of people in his life and solitude he was particularly afraid. If we look at the picture without the knowledge of the artist's social role, we did not do anything. To understand the image it is necessary to clarify how social changes affect the artist's inner state. Social competence constitutes acceptance of cultural norms and values. That system is necessary for inclusion and everything that artists are accepted by aesthetic traditions. It contains in itself the social problems that have not yet been resolved. From the social point of view, the works that are produced during expressionism can be determined by the historical and class frameworks that govern the country.

Keywords: Expressionism, Socialism, First world war, higher and lower social class